

## **Kultúrák találkozási pontjain**

Fehérvári Marcell interjúja A.Gergely Andrással

*F.M.:* Két új antropológiai kötet bemutatására vállalkozva, s kiadójuk elszánt szándékát értékelve (miszerint sorozat indul e most megjelent opuszokkal), aligha lehet elkerülni a közös vonások és az eltérések elősorolását. A Nyitott Könyvműhely Kiadó kulturális antropológiai jegyzékébe frissen bekerült művek (lásd bővebben [www.nyitottmuhely.hu](http://www.nyitottmuhely.hu)) arra vállalkoznak, hogy részint szakmai-oktatási céllal, részint a szélesebb olvasóközönséggel ismertessék a magyarországi kulturális antropológia jelen állását. Miként teszik ezt, és milyen reményeket fűznek a most boltokba került két kötettel.

*A.G.A.:* A Nyitott Könyvműhely nem először (és remélhetően nem utoljára) jelentkezik antropológiai művekkel. A tavaly kiadott *A tükör két oldala. Bevezetés a kulturális antropológiába* című kötet, vagy az egy évvel korábban megjelent *Még találkozunk...* egyaránt Boglár Lajosnak állít emléket írásai, vagy a Vele készült hosszú életút-interjú közreadásával. A hazai szaktudomány egyik intézményének (s köztük is a legelsőnek, a Boglár Lajos alapította ELTE Kulturális Antropológia Tanszéknek, utóbb Szakcsoportnak) speciális érdeklődését tükrözően magának az alapító atyának állít írott emlékművet a Könyvműhely új két kötete is. Ezek azt az utat világítják meg, melyet az oktatók, kutatók és felsőbb éves hallgatók körében Boglár Lajos *budapesti iskolájának* követői járnak. A kulcskérdés persze közvetlenül a szándékból adódik: kell-e a magyar antropológiának ennyi hódolattal illetnie egyetlen személyiséget, iskola-alapítót, miközben még számos más út, megannyi kutatómódszertan, seregnyi elméleti alternatíva kínálkozik...

*F.M.:* Kicsit másképp is rá lehetne erre kérdezni: a Magyarországon még korántsem (vagy nem kellő intézményesültséggel) honosodott antropológiai szaktudománynak kell-e máris iskolákra bomlania, még mielőtt összeállt volna tudományterületté? S ha talán kellene is, érdemes-e ennek vagy bármely más iskolának azon mód kisajátítania jogosultság-gyanús módszertani alapelveket, kutatási területeket vagy interpretációs módokat...?

*A.G.A.:* Könyvismertető szándékkal persze nem ildomos rögzíteni a dilemmákat pedzegetni. De mert a két szóbanforgó mű nem valamely szakterületi munkaismertető reklámfüzetke, vagy szakiskolai programterv, hanem külön-külön is ötszáz oldalas terjedelmű forrásmunka, kár lenne ezt a mérlegelési szempontot csakis azért mellőzni, mert impozáns maga a teljesítmény, akár kiadói, akár szaktudományi szempontból. A kérdés eldöntése azonban egyrészt kézenfekvően nem a szerkesztő(k) feladata, hanem majd a szaktudományé lesz évek-évtizedek múltán; másrészt aki egy tudásterület éppencsak létező három iskolájából legalább valamelyiket magáénak vallja, szinte automatikusan szorítja be magát az önértékelés valamelyik szférájába, sőt a többiek minősítése révén a magáénak túlértékelési helyzetébe is. Ezt kerülendő, szükséges és érdemes itt legalább annyit rögzíteni, hogy a két kötet (iskola ide vagy oda) elképesztően széles horizonton mutatja fel a kutatómódszertanok, szemléletmódok, interpretációs rutinok, értékrendek és szakterületi témaválasztékok sokaságát, így alighanem inkább a szerzők, a szerkesztők vagy a kiadó egyedi vállalkozása, hogy azon mód „iskolai besorolást” is meg kíván(nak) jeleníteni. A kötetek szerzői egyrészt nemcsak budapesti antropológusok (avagy kérdés lehet: érdemes-e budapestinek nevezni miskolci egyetemi hallgatót, aki adott esetben erdélyi etnicitás-kérdéssel foglalkozik, vagy számos akadémiai kutatót, akik szociológiai, pszichológiai vagy kisebbségkutatási témakört hoztak a kötetbe); másrészt – lévén az egyik kötet egy Boglár-Festschrift, vagyis emlékkötet – lehet-e kortársak, egyetemi oktatók és kutatók, éppenséggel mondjuk amerikai egyetemeken

oktató pályatársak üdvözlésként átadott tanulmányait szimplán besorolni egy „iskolás” kategóriába...? Megkockáztatnám az állítást: a *Kultúrák között. Hommage à Boglár Lajos* olyan szerkesztett szövegválogatás, amely a hallgatók és számos pályakezdő fiatal esetében tükröz ugyan Boglár életművéhez kapcsolódó érdeklődést, kutatási témát, terepmunkamódszertant vagy kifejezetten személyére utaló visszaemlékezést, de megint más írásokban inkább a tisztelgő kolléga, a barát, vagy épp az egykori munkatárs közli saját életművének egy kiemelt opuszát, amely valóban különböző kultúrák (s köztük antropológiai szakmai kultúrák) közötti érintkezést, kölcsönhatást tükröz. Egyszóval a kultúrák „mögötti” szféra is jelen van magában a műben, a szakmai kapcsolatok, a földrajzi távolságok, tematikus különbségek, esetenként kutatásmethodikai és interpretációs különbségekbe fogalmazva...!

*F.M.*: Magukra a művekre térve: már első tekintetre is szembeszökő a szakmai szempontok „multikulturális” jellege. Mennyiben volt ez cél, vagy csupán „így alakult”?

*A.G.A.*: Nem kellett „célá” legyen, mert a kötetbe azok írtak, akiknek Boglár Lajoshoz közük volt, szerették vagy tisztelték, esetleg más területeken kutattak, de odafigyeltek olykor arra, mit ír, hol kutat Boglár. De mert sokan vannak, közel ötven szerző..., ezért hát megannyi témakör előjött, számos kultúra és szubkultúra kerülhetett együvé. Ettől persze még nem „multi”... A *Kultúrák között* emlékek-élmények, módszertanok, vallásantropológiai szaktanulmányok és eseteleírások fejezeteire oszlik, mindegyik egy-egy Boglár-idézzel fölvezetve. Az első két blokk Boglár Lajos jelentőségének értékelésével (Hofer Tamás, Sárkány Mihály, Csepeli György nekrológjaival) és emlékezetével (Hajnal Virág, Halmos István, Horváth Henriett, Papp Richárd, Szántó Diána stb. tanulmányaival) teremt fölhangoló atmoszférát, majd módszertani eligazítást (és methodikai multiplicitást) kínál a szakkérdésekkel ismerkedni vágyóknak (Boross Balázs, Domokos Vera, Horváth Kata, Prónai Csaba, Szász Antónia, stb. dolgozatával), hogy rögtön helyet adjon azoknak a hazai és távoli terepeken készült kutatási tereptanulmányoknak, amelyek a Boglár által is kiemelt területként művelt vallásantropológia témaköreiben fogantak (Angyalosy Eszter, Ausztrics Andrea, Bakó Boglárka, Kardulesz Rita, Kiss Enikő, Saber El-Adly, Schiller Katalin stb. írásaiban). Az utolsó, kötetzáró blokk a hazai kulturális antropológiában első körökben végzett „diákok” avagy immár kutatók (Bali János, Bindorffer Györgyi, Farkas Attila Márton, Heltai Gyöngyi, Kovács Nóra, Pálos Dóra, Szeljak György, stb.) esettanulmányaival mutatja fel, mely területeken és miként használható a kulturális antropológia: foci, etnicitás, képi gondolkodás, színház, vizualitás, orvoslás stb. szerepel a kiemelt témakörökben. Akinek ez a tematikus színskála már „multikulturális” összképet jelent, arra ráhagyom, hadd nevezze így, de Boglár nevében azért ózdkodnék is egy kicsit, ettől a „multizástól” nem kevésbé idegenkedett...

*F.M.*: Meg lehetne nevezni a legfontosabb tanulmányokat vagy szerzőket? Vannak meghatározó szemléletmódok vagy egyáltalán: van-e bármi is, ami „iskolaként” hangolná össze ezeket a különálló írásokat?

*A.G.A.*: Nincs mód itt minden szerzőt felsorolni (negyvenhatan vannak!), s ha csupán annyit jelzek, hogy a kötet nem titkoltan egyetemi oktatásra alkalmasnak tekintett kézikönyv is, akkor nem mellékes, hogy olyan szerzők, mint Féner Tamás (a fotóriportról), Huseby-Darvas Éva (a kutatói etika dilemmáiról), Leonard Mars (az interjúról), Hollós Marida és Ulla Larsen (a forrásértelmezésekről és adatkezelésről) vagy Puskás-Vajda Zsuzsa (a lokális kultúrában alkalmazható tapasztalat-átadásról) értekeznek itt saját fő témakörükben, s egy-egy tematikus irányzat, aldisziplína képviselője (pl. Tasi István a krisnásokról, Halmos István az etnomuzikológiáról, Bereczki Ágnes a régészetről, Szabó Orsolya a budapesti szlovák identitásról, Tomory Ibolya az afrikai „bozótiskolákról”, Koncz Ákos az adventista gábor

cigányokról, stb.) akként jeleníti meg kutatási terepmunkáját, amiként annak háttérben Boglár Lajos hatását, inspirációit vagy intencióit tudja követni. Mármost melyiket emeljem ki az igazságtalan túlértékelés hangsúlyával? Nem szívesen teszem, s azt még nehezebb lenne elkövetni, hogy egy-egy írásban aprólékosan kurkászva kimutatni, mit kapott, mit vett át a szerző Boglártól... Helyenként épp az árnyalt érvelést, máskor a szimbolikus jelentéstöbbletek felmutatását, megint más esetben azt a komplexitás-igényt, amely Boglár gondolkodását jellemezte. Erről egyébiránt összegző szándékkal és emlékező gesztussal elhangzik Csepeli György, Sárkány Mihály és Hofer Tamás nekrológja vagy emlékező beszéde is, melyeket épp az hoz össze egy fejezetbe, hogy fölmutatják a Boglár-örökség kontinuum elemeit és specifikumait...

*F.M.*: Nincs ebben a Festschrift-műfajban valami „szakrális” játék, szóvarázslás, örökhagyásra építő törekvés...? Hisz Te magad is szerkesztettél már üdvözlő kötetet Hofer Tamásnak, Sárkány Mihálynak..., s mindegyik egyként tanulmánykötet volt valójában...?!

*A.G.A.*: A mostani Boglár-kötet a monografikus opuszok igényével mérve talán nem több, mint Festschrift, vagyis tisztelgő kötet, emlékező gesztus és hódoló reflexió. De a Boglár-hatást nyíltan tükröző elméleti és empirikus vállalást (amilyen például Boross Balázsé, Hajnal Virágé, Papp Richárdé, Vajda Zsuzsáé vagy Grisell Martínez de Leóné, s a hallgatói dolgozatok között Tesfay Sábáé, Paulics Petráé, Kardulesz Ritáé) egyaránt áthatja a megismerő empirikus kíváncsiság és a reflexív, és az „adatközlőre” hangolt megértő szándék, amelynek alapját Boglár igen konzekvensen törekedett normává tenni. Ekként értékelve azonban a kötet valóban fölzárkózik az utóbbi években megjelent, a „nagy öregek” üdvözlése ürügyén vagy tiszteletükre kibocsátott válogatások közé (amilyen *Az állam antropológiája* Hofer Tamás, a *Feketén – fehéren* Sárkány Mihály, a *Motogoria* ugyancsak Sárkány Mihály, a *Menyeruwa* Boglár Lajos, vagy a *Halkuló sámándobok* Diószegi Vilmos emlékével, és persze még sorolhatnám Andrásfalvy Bertalan, Pócs Éva, Voigt Vilmos és mások életművét és személyét üdvözlő köteteket). S mint minden más, az üdvözlendő tiszteletére megszerkesztett kötet (jelen esetben a szerkesztők: A.Gergely András, Papp Richárd és Prónai Csaba), ez is magán viseli a vegyesség kínos báját és praktikus hasznát: ugyanis azt, hogy nem kell minden írást egy súlyban értékelni, nem kell egymásra következésüknek rendszerjelleggel tulajdonítani, hanem olvashatók (vagy a diákok szempontjából: tanulhatók) a tanulmányok elsődleges ismeretanyagként is, ám nem különben témakörök feldolgozási példáiként, terepkutatási etűdként, társadalmi állapot-ábraként vagy bizonyos kulturális közhangulatok tükröként is. S ha lehet ennyi szemléletmódot és írást egyetlen jelzővel értékelni (lehet, de nem mindig érdemes!), talán megkockázatható, hogy itt leginkább a „*terepmunka tisztelete*” nyilatkozik meg, mint olyfajta áhítat jegye, s olyan beavatottság-élmény, amely leginkább a világnézetek, izmusok és vallások hatókörében megfigyelhető. Tegyük hozzá rögtön: Boglár Lajos volt épp az, aki a társadalmi és kutatási terepen a legkevésbé az „izmust” hordozta, iskolájában is a legkevésbé ezt tanította, sok esetben még azt is fölvetve, hogy az antropológia mint „lógia” érvényes-e ott, ahol a *partikuláris*, az *émikus* és az *élményközeli* a kulcsszavak, nem pedig a *metodológia*, *objektivitás* és az *általános*... A módszerek együttese, napló és filmfelvétel, interjú és szakirodalmi forráskritika, akcionalista beavatkozás és kísérleti dekonstrukció egyaránt jellemezte Boglárt, s ezért sem különösebben meglepő, hogy egykori tanítványai (sokan közülük idővel már kollégái lettek) nemcsak együtt, hanem sok esetben külön-külön is megjelenítik a kutatás és az írás, a kritika és a szintézis, az analitika és az önreflexió érdemi szintjét.

*F.M.*: De iskola-e az ekként mutakozó Boglár-tanítványok sokasága?

A.G.A.: Nehéz ezt ráfogni, de könnyű viszont kiérezni a tanulmányok többségéből. Az iskola-jelleg talán legfeltűnőbb a téren, hogy kevés kivétellel szinte egyáltalán nem reflektálnak az írások a más tanszékeken, más iskolákban követett metodológiai vagy tematikus törekvésekre, olykor még a szerzőkre sem. Ugyanakkor pedig még azok is, akik a legközvetlenebb kollegialitásnak vagy „tanítványi hatásnak” kitéve együtt voltak Boglárral saját terepükön (mint Szántó Diána vagy Halmos István), vagy mindennapi közelségből kapták Boglár hatását (mint Prónai Csaba és Papp Richárd), meg *tudják* teremteni a maguk tisztos távolságát, meg *akarják* fogalmazni a kutatás sajátlagos, számukra érvényes intencióit, s éppen abban hordozzák Boglár hatását, hogy nem „iskolásként” viselkednek, hanem autonóm, reflexív, a választott kutatási közegben *mélyen megmerítkező szereptudattal és nyitottsággal* vállalják a kihívó kérdéseket, magányos válaszokat, félhangosan megfogalmazott tépelődést és kritikai fenntartásokat.

F.M.: És ez már elegendő lenne ahhoz, hogy a magyarországi antropológiai oktatás, kutatás, könyvkiadás, alapítványok, folyóirat-publikációk egyre növekvő színskáláján egy szinte még „élő klasszikus” hatását máris iskolának nevezhessenek? Ez esetben akkor már lenne Borsányi-iskola, Niedermüller-iskola, Vargyas-iskola, Kotics-iskola is...? Bár, az is igaz, hogy Kunt Ernőre azért épp elegendően hivatkoznak iskolateremtőként...

A.G.A.: Vannak ebben azért jelentős nüansnyi különbségek. A tanszékek, módszertanok, stílusrétegek, sőt a kutatási terek szempontjából is így volt ez egy évtizeden át...! A miskolciak a legritkább esetben mentek arab országokba vagy ázsiai és dél-amerikai terepekre, a pécsiék és budapestiek viszont aligha indultak a Felvidékre vagy Borsodba... Ám van egy alapkülönbség is: Boglár nem akart „iskolát teremteni” abban az értelemben, hogy „hívei” utánozzák, kövessék, majmolják vagy citálják – de igen a tekintetben, hogy a tényleges kutatást és a társadalmi terepválasztással járó elköteleződést szinte senki sem tudja és akarja elkerülni, aki a budapesti antropológiai képzésben megmerítkezett. Boglárnál „nem élt meg” abból senki, hogy egy sereg könyvet elolvasott, vagy akár fordított is néhányat...! Már az oktatás első felében „bedobták” valami „terepre”, amit maga választhatott, de az év végén vizsgáznia kellett a kutatása eredményeiből, s nem lehetett csak a klasszikusoktól vett idézetek biflázásával eredményesnek lennie. Legyen az cigánytelep (Horváth Kata, Kovai Cecília) vagy csángó falu (Boross Balázs), tangó milonga (Kovács Nóra) vagy a Hit Gyülekezete (Zörgő Szilvia), futballszurkolói identitás (Bali János) vagy az aluljárói hajléktalanok miliője (Török Ágnes – Udvarhelyi Éva Tessza)... – a pesti műhely diákjai kezdettől ott élnek a *választott társadalmi terepen*, oda kötik őket kapcsolataik, relatív viszonyaik, reflexióik. S ez a miliő-hatás talán a leginkább karaktert, modellt, mintát adó a Boglár-iskola egészében, avagy ez az örökség válik a legsúlyosabban meghatározóvá, ha ez iskola létéről, mibenlétéről, hatásegészéről teszünk fel kérdéseket.

F.M.: Mindez talán valóban könnyedén elmondható a Kultúrák között kötetéről – de már sokkal kevésbé Boglár-hatást tükröző a Prónai Csaba szerkesztette *Cigány világok Európában* című könyvről! Hogyan mutatható ki ebben Boglár hatása, aki sosem kutatott cigányokat, vagy ha igen, nem publikált ilyesmit...?

A.G.A.: Nem egyszerűen asszociált, hanem a metodikai színskálából, a kutatási terepválasztásból és az interpretációs készletből egyaránt kínálkozik az a részterület, amely talán régió-specifikusan, vagy a tudományág határait és határtalanságait is jól jelzően az antropológiai cigánykutatásokra fókuszál. Számos írás a Kultúrák között kötetben Boglár kedvenc terepét, a dél-amerikai földrészt idézi (mint Grisell de Leon, Prónai Csaba, Schiller Katalin, Kovács Nóra és mások írásai), de a szemléletmód átvételét, a tudásterület hazai

terepen bevezethető alkalmazási szempontjait már kiválóan tesztelik olyan tanulmányok, amelyek arról vallanak, miként lehetett Boglár dél-amerikai eseteit „átültetni”. E téren tehát nem is csupán tematikáról vagy kutatási módszeréről van szó, hanem arról a belülről szemlélt, de külső összefüggéseiben is megjelenített színes világról, amely az antropológiai cigánykutatások számára fogalmazódik meg. S épp e ponton lehet vagy kell immár a *Cigány világok Európában* tartalmára áttérni, amely a Boglár-kötet atmoszféráját (és Boglár személyét magát) idézően – akit a Boglár-Festschrift mellékletéül szánt CD-n fotósorozat, életút-portré és zenei felvétel egyaránt közöttünk élőként tükröz – már címlapjáról sem azt a konvencionális cigány-képet sugallja, amelyet a néprajzi szándékú gyűjtések sokáig meg-megjelenítettek. Egész seregnyi roma ismerősöm van, akik „visítanak” a magyarországi cigány-néprajzi kutatások vagy dokumentumfilmek, szociográfiák vagy sajtóanyagok negyedszázadnyi publikációitól... Számukra ez részint nem cigány, hanem „gázsó beszéd”, vagyis érvénytelen, másrészt nem róluk szól, hanem inkább magukról a kutatókról, akár tudósok voltak, akár írók, vagy politikai hangosbeszélők... A „cigány világok” kötet már a címlapfotón is olyan atmoszférát sugall, amelyet a családi Mercedesre könyöklő tarkaszoknyás „gazdag romák” kontrasztja egészít ki. Az efféle terepfotó már azt a szemléletmódot idézi, amely Horváth Kata és Hajnal László Endre írásának kezdő mondatából így feslik föl: „*Újabbán a cigányoktól tanulok. A cigányok elvisznek minket Európába*”. S hogy hány Európa van a cigányok és a cigánykutatók élménytárában, annak kitűnő illusztrációja a kötet maga. Boglár maga valóban nem kutatott cigányok között – bár nem mintha sosem látott volna cigányokat, mert a *Bödönhajó*-filmtől a sao paulo-i élményvilágig megannyi cigány sors és élethelyzet volt a szeme előtt –, de a kötet azért egyáltalán nem törekszik „bogláros” lenni, hogy éppen Neki vagy Róla szóljon...

*F.M.*: Annyiban sem, hogy szerkesztője, Prónai Csaba éppen Boglár iskoláját alapítók egyikeként már korán átvette a kutatásmódszertan és a szemléletmód „boglárosságát”, boglári mintáit és normáit...?

*A.G.A.*: Nem hinném, hogy a kötet – ugyancsak ötszáz oldalon – az én besorolási-minősítési buzgalmamra szorulna... A tanulmányok alaptónusa a *reflektivitás* és a *viszonyítás* skáláján helyezhető el leginkább A közölt tanulmányok mellett a könyv egyharmadát recenziók, európai cigányirodalmi szemlézések töltik meg (csak a tartalomjegyzékben másfél oldalnyi a referált művek címsorainak összessége!). S ha lehet módszertani, metodikai, eljárásombeli színskálát fölvonultatni, azt a Boglár Lajostól igen távoli terep, a cigánykutatások ezúttal grandiózusan fölhalmozott skálája igazolja a legpompásabban. Mint az sejthető, akár maga is cigány, akár csupán rokonszenvező vagy távolságtartó kutató, épp a cigánykutatások olyanok, ahol a *részvevő megfigyelés* mint eljárás mód nemcsak szükséges, de nem is elegendő, s még a hosszabban tartó „állomásozás” (magyarán: betelepedés) is pusztán időleges megoldás... Fölöttébb izgalmas ugyanakkor a színskála erdélyi, kárpátaljai és hazai terepei mellett átpillantani a néhány fejezettel későbbi spanyolországi, francia, olasz vagy görög vidékek roma-kutatásaira. Engedtessek meg csupán egyetlen tónust földézni a kötetből, amely egyébiránt hangadó szemléletmódot is sugall: „A cigányság olyan sokféle, hogy hozzá képest a mi tapasztalatunk, ennél fogva a tudásunk is, provinciálisnak tűnik. Egy újabb különleges vonás bármelyik pillanatban kérdésessé teheti legmegalapozottabb bizonyosságainkat is. A cigányság teljességével szembesülni folyamatos agytornára kötelez, mivel a megfigyelőnek minden egyes szituációnál, amelyet megközelít, kész kell lennie arra, hogy újraformálja vizsgálati módszereit. Az összetettség és a sokféleség szellemének megőrzése esély a cigánykutató számára, és megvédi bármifajta dogmatizmustól” – szól a Patrick Williamstól kölcsönzött mottó-értékű összegzés arról, amit a szerzők írásainak egybeszerkesztésével a kezdeményező, Prónai Csaba vállalt. S ha a Nyitott Könyvműhely Kiadó előző, Boglár Lajos

emlékére szerkesztett kötetét épp a szerzők és témakörök sokasága okán nehezen próbáltam tipologizálni, ez még fokozottabb ügyességet igényelne a Prónai-kötet kapcsán. Az írások és szerzők sokasága rakódik itt több rétegbe, számos esetben nem is pusztán tematikai egységben vagy módszertani szemlélet rokonsága alapján, inkább annak könnyed fölvilantása kedvéért, miképpen nem hozható „rokonságba” a francia, a spanyol, az erdélyi vagy a kárpátaljai cigányok világa, s miként képesek a legkülönfélébb módokon interpretálni mégis ezeket a világokat azok a kutatók, akik számára a „romológia” nem egyfajta „lógia”, sokkal inkább rejtett/vallott elköteleződés annak megértési szándékával, amit a közgondolkodás „cigány világnak” vagy cigánylétnek nevezne. Már csak azért is izgalmas ezeket a rokonszenveket vagy elbeszélési kísérleteket sorban olvasni, mert már olykor maguk is olvasatok, a roma/gázsó világok narratívái, testet öltött vagy „dzsuker vakerba” öltöztetett mutatkozásai. Egyazon „terep”, háborítóan szedet-vedett sorsok és léthelyzetek mosolyra érdemes változékonysága a legfőbb jellemzője annak a folytonossá vált játszmának, amelytől aligha menekülhetnek maguk a kutatók és értelmezők is: attól ugyanis, hogy a cigányok „világait” éppúgy ne tekintsék „le”írhatónak, mint a nem-cigányokét, a harmadik világbeliekét vagy „az amerikaiakét”. Merthogy ezek mindig rétegzett világok, halmozódott kultúrák, amelyeknek sokszor leginkább a „kultúraköziség”, a köztesség, vagy a minduntalan kölcsönösség a meghatározó jellege. A „cigány világok”, a „cigány kultúrák” is interkulturálisak és interetnikusak, s ha „archaikusnak” tetszenek is, örökké változóak, mert épp a reflektív mivoltuk a meghatározó vonásuk... Mondhatnám: interdependensek, folyton folyvást egymást-meghatározóak, válaszadóak, és sohasem is lehettek mások, hiszen akár „diaszpóra-mivoltuk” volt meghatározó, akár vándorlásközi állapotúak, akár letelepültek, szinte semmi más nem állandóbb bennük, mint a társadalmi és gazdasági környezetre reflektáló mivoltuk.

*F.M.:* Ugyancsak elhárítható, hogy kiemeljünk a kötetből néhány „legfontosabb” írást? Más kultúrák vagy szubkultúrák, akár a magyarországi roma kisebbségek egyes csoportjai számára is érdekes lenne tudni, hogy a róluk, népeikről, kultúrájukról, vagy éppen Európáról szóló elemzésekben miként jelennek meg analóg példázatok, kontrasztként szolgáló esetek, akár csak eltérő interpretációk is...

*A.G.A.:* Nem vagyok ellene a kiemelésnek, márcsak azért sem, mert valóban rengeteg szöveg van ebben a cigány-kötetben is, megannyi apró recenzió-reflexió, fordítás és miegyéb, amelyben Prónai Csaba oktatói szerepe-hatása is jelen van, nem csupán a Boglár-követő attitűdje. De a kiemelések között is inkább az analógiák, a hasonlóságok között is főként az eltérések érdekesek, miképpen az eltérésekben rejlő hasonlatosságok éppúgy. A kötet fölveti az alkalmazhatóság kérdését is, hiszen a más történelmi, életviteli, társadalmi rétegződési körülmények között élő romák, vagy épp az ő adaptációs hajlandóságuk és életviteli technikáik szokárnyalatúsága, amely majdhogynem „hasznavehetetlen” ismeretté válik egy másik országban, egy másik cigány szubkultúrában. Épp ezért fontosnak tartom azokat az írásokat, amelyek (nem a saját tereptapasztalatoktól függetlenül, de nem is pusztán a barlanglakások vagy sátrak atmoszférájában megülve) ezt az összevethetőséget beszélik el. Kétségkívül egyre tekintélyesebb „életmű” halmozódik föl Horváth Kata és Kovai Cecília mögött, egyre izgalmasabb kontextusokba „forgatják át” saját „gömbaljai” tapasztalatukat, s vetik össze a nyelvi, kommunikációs, interetnikus, interkulturális kontextusokkal. Vagy örömmel emelném ki Horváth Henriett „Dombközben” készített tanulmányának interetnikus érzékenységét és Tesfay Sába vallási térhasználati sajátosságokat árnyaló hagyásbodoni írását, de nem kevesebb izgalommal olvasható Boross Balázs és Domokos Vera cigánysori barangolása kárpátaljai tájakon, vagy Pálos Dóráé az erdélyi „Domboson”. De ez a hazai és egyetemi hallgatók írásaira vonatkozó kiemelés méltatlanul háttérbe tolná Bakó Boglárka,

Járóka Livia vagy Orsetta Bechelloni és Alain Reyniers kiváló szaktanulmányát, miként Patrick Williams „tökéletes nyelv kereséséről” írott kálderás-cikkét vagy a cigány jelekről összefoglalt Leonardo Piasere dolgozatot, amely etnoszemiotikai alapmű. Egyszóval kontraszt és hasonlóság vagy diszharmonia és egyensúly épp annyi van ezekben mind, egytől egyig, hogy ha már kevesebb jelentésárnyalat tűnik föl némelyikben, akkor szinte a szerkesztőre vagy a kiadóra gyanakodhatunk, „mit keres ez itt?”... Pedig csak irigylésre méltó gazdagságot kínál az egész kötet, s mégcsak az sem kell, hogy valakit épp a cigány kultúrák érdekeljenek...

*F.M.:* Talán szakmai hibát követtem el azzal is, hogy nem a kiadót, s nem az összes szerkesztőt, hanem csupán az egyiket kerestem meg ezekkel a kérdésekkel... Mennyire tükrözik az általad elmondottak a többi szerkesztő és a kiadó álláspontját?

*A.G.A.:* Nemigen vállalnám, hogy „nevükben is beszélek”, vagy „az ő nyelvükön szóljak”, mint Clifford Geertz példázatos antropológusa, aki nehezen tudja elkerülni az érintettség és érdekelttség miatti „felhatalmazottságot”, hogy a bennszülöttek helyett beszéljen, de őket közvetítve... A kötetek szerkesztői, és maga a kiadó, Halmos Ádám is antropológus, kulturális antropológiát tanult, szakképzett ember, s egyikük sem szorul rá, hogy én beszéljek a nevükben. De ha szabad ezt megfogalmaznom, miként Ők, én is Boglár hatása alatt voltam a pesti tanszék hallgatója-oktatója, s ha meg is van saját pályám, saját tematikám vagy érdeklődési köröm, tudom magam mihez tartani, ha a Boglár-iskoláról esik szó szakmai környezetben. Prónai Csaba, aki amúgy a Boglár-Festschrift egyik szerkesztője is, továbbá Papp Richárd nem különben azt a „bogláros” normát képviselik, amely terepkutatásra, morális fenntartásokra és személyes elköteleződésre, árnyalt és diszkurzív közelítésre, széles horizontú szakirodalom-ismeretre, továbbá kitartó tudomány-népszerűsítésre, és a hallgatókkal (amennyire lehet, de hangsúlyozottan) közös kutatásra, valamint a megismert helyzetek állandó újra-értelmezésére, az interpretációk folytonos gazdagítására (fordításra, szerkesztésre, kutatási alkalmazásra, vitára) áll be. A *cigány világok* és a *kultúrák közötti* átjárás technikák sajátlagos hangoltságot, szinte zeneiséget, vagy az indián kultúrák tolldíszeihez hasonlítható jelképes jelentés-felfejtést tükröznek e két kötetben. S ha nem lenne a pécsi Kommunikáció-tanszék, vagy a miskolci KVAT néhány kötete épp ily sok értelmezési főirányt, eltérő hangnemet megjelenítő, még azt is érdemes lenne kimondani, hogy a Boglár-tanszék e két kiadványa immáron nemcsak a fiatal kutatók deklaratív másságát, nem pusztán a kiadó vállalkozási merszét hozza közszemlére, hanem azt a specifikus területet is, amelyen a hazai antropológia bizonyosan első, s ideig-óráig talán az egyetlen csoportközi/etnikumközi kutatási terepét definiálhatja, amelynek *alkalmazott antropológiai* jelentéstartománya nem lezár, hanem nyit a társtudományok felé, és nem pusztán választ kínál a problematizáló közélet számára, hanem újabb szakmódszertani viták alapját is nyújtja. S ha iskola ez, annak nem fölösleges tartozéka, hogy a „tanítók” maguk is tanulók még, azzal együtt, ahogy számos más diszciplína között keresik eligazodási útjaikat, haszonmércéiket, önreflexióik termékeny összhatását is.

-----

Az ismertetett kötetek adatai:

*KULTÚRÁK KÖZÖTT. Hommage à Boglár Lajos.* Szerk. A.Gergely András – Papp Richárd – Prónai Csaba. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest, 2006. 498 oldal, CD-melléklettel

Prónai Csaba szerk. *Cigány világok Európában.* Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest, 2006. 498 oldal